

Александар Расџовић

ПРОГРАМ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАРОДНЕ СТРАНКЕ

САЖЕТАК: У раду се анализира програм и деловање Југословенске народне странке која је била један од најзначајнијих промотера идеологије интегралног југословенства у периоду од 1933. до 1939. године. Програм је био пун општих места и демагошких парола по чему је ова странка постала препознатљива.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југословенска народна странка, политички програми, југословенство, Станислав Хођера

Од тренутка оснивања Краљевина СХС касније Краљевина Југославија постала је предмет оспоравања и главна мета разбијања различитих кругова и политичких центара. У првом реду су суседи (нарочито Италија, Мађарска, Албанија) показивали у већој или мањој мери територијалне аспирације према новоформираној држави и никада се нису помирили са системом мировних уговора склопљених после завршетка Првог светског рата, којима су како су тврдили изгубили своје историјске покрајине. Затим ту је Ватикан коме није одговарало формирање једне јаке словенске државе која би представљала тампон зону ширењу агресивног прозелитизма на Балкану што је био један од основних постулате и трајни задатак Римокатоличке цркве. Коначно, Немачка као поражена сила у Првом светском рату није никада опростила Србији њено слободарство и јунаштво њених војника и како се постепено ослобађала обавеза наметнутих на мировној конференцији и економски и политички снажила, тако је у тамошњим политичким круговима све више сазревала идеја о потреби уништења југословенске државе.

Сви ови политички и верски центри нашли су погодне инструменте за реализацију плана о разбијању Југославије као државе у сепаратистичким политичким партијама (на пример хрватске странке федералистичке провинијенције као што су ХРСС односно ХСС, затим Хрватска заједница Матка Лагиње), које су готово све заступале идеју о хрватском државном и историјском праву и клерикалним круговима унутар католичке цркве на територији Хрватске. Ови кругови су имали снажан утицај на скоро све

политичке странке у Хрватској.¹ Католичка црква се дефинитивно од 1929. године опредељује да подржи радикални хрватски сепаратизам, а доказ за то је да се у редове усташког покрета системом заклетве примају и католички свештеници.² Све у свему била је то замисао поражених снага из Првог светског рата да се освете држави која их је прихватила раширених руку, спремна да заборави да су се управи они борили на страни поражених. С друге стране постојао је и блок политичких странака које су се залагале за очување југословенске државе и у њој виделе добар образац за решење националног питања јужнословенских племена односно народа. Парадокс је да како су расле сепаратистичке и антидржавне тј. антијугословенске снаге и јачале политичке партије непријатељски настројене према југословенској идеји, коју професор Љубодраг Димић оцењује као модерну политичку и државну идеју која је требало да представља својеврсни „бај пас” између разноликости јужнословенских народа који су творили југословенску државу,³ тако је истовремено снажила и развијала се синтетичка идеологија интегралног југословенства чији је инспиратор и стуб био краљ Александар Карађорђевић и политичко-културна елита окупљена око двора, а његови конкретни реализатори тзв. југословенске, режимске, дворске или октроисане партије како су све називале. Између осталог реч је о следећим странкама: Југословенско радикално сељачка демократија, основана 1931. године која је две године касније променила назив у Југословенска национална странка, Југословенска народна странка Станислава Хођере чији су се чланови популарно називали борбаши, формирана 1933. године и Југословенско радикална заједница, настала 1935. године, која је заступала тзв. реално југословенство. Ове странке су свој узлет доживеле након увођења шестојануарске диктатуре која је по мишљењу Слободана Јовановића нанела више штете него што је донела користи афирмацији југословенства.⁴

Јовановић иначе није имао речи хвале за странке југословенске оријентације. Он је мислио да су такозвани „прави”, „интегрални”, „стопроцентни”, „поратни Југословени” неоправдано себи дали за право да се сматрају већим и искренијим Југословенима и да пропагирају ту идеју, него они Срби и Хрвати који нису желели да се одрекну свог националног имена. Према томе ови „професионални Југословени” то јест политичке партије које су у свом имену имале префикс југословенски и у програмима баштинили идеју синтетичког југословенства су по професору Слободану Јовановићу то чинили не из убеђења већ из политичког прагматизма и користи. Њима су одговарале диктаторске методе које су у то време биле на снази.⁵

¹ М. Е к м е ч и ћ, *Грађани и Зелоћи: Традиција и њерсејектџива демократије у Југославији*, Срби на историјском раскршћу, Београд 1999, 351.

² *Истици, Сиварање Југославије 1790–1918*, 2, Београд 1989, 836.

³ Љ. Д и м и ћ, *Србија 1804–2004. Три виђења или јозив на дијалоз*, Београд 2005, 68.

⁴ С. Ј о в а н о в и ћ, *Југословенска мисао у прошлости и будућности, Из историје и књижевности I*, Београд 1991, 570.

⁵ *Исто*, 569–570.

Једна од таквих пројугословенских странака била је и Југословенска народна странка, основана маја 1933. године. Суштинска замисао њених оснивача је била да се створи квази опозиција тада јединој, односно владајућој странци Југословенској радикално сељачкој демократији (ЈРСД). У народној скупштини она би привидно представљала опонента владиној партији због јавности а у стварности требало је да буде њена продужена рука.⁶ Иначе, рад на формирању ове нове странке односно процес одвајања дела народних представника из посланичке групе ЈРСД започет је у другој половини 1932. године. Читаву акцију је организовао Станислав Хођера, шеф кабинета председника владе генерала Петра Живковића који је у скупштину ушао 1931. године. Међутим, по мишљењу професора Лазе Марковића идеја о формирању посебне странке потекла је од самог генерала Живковића који је желео да има своју посланичку групу преко које би вршио утицај на парламентарни живот Краљевине Југославије.⁷ Посланици који су се издвојили из ЈРСД су основали посебну посланичку групу под називом Југословенски народни клуб, да би се временом у његов састав укључивали и други посланици ЈРСД. Према томе претечу Југословенске народне странке чинили су посланици отпадници из ЈРСД и то између осталих: др Живан Лукић и др Стјепан Бачић (бивши радикали), затим др Милан Метикош, бивши члан Самосталне демократске странке, др Богољуб Вошњак који је напустио редове Кметijske странке, као и Драгутин Перко, Јосип Стажић, Милан Драговић, Јован Војновић. Чланови нове посланичке фракције прозвани су и Бристолци по хотелу Бристол где су се састали након формирања клуба.

Први пут шира југословенска јавност је сазнала за постојање новог посланичког клуба децембра 1932. године када су објавили изјаву у којој се оправдавао чин увођења шестојануарске диктатуре који је по њима успео да пацификује разноврсне племенске, верске, партијске зајевнице и представљао основу за реализацију једнакости и равноправности свих грађана у југословенској држави.⁸ Бристолци су у овој изјави себе прозвали настављачима шестојануарског акта и присталицама Устава који је југословенски владар подарио свом народу 1931. године. Суштински део изјаве односио се на констатацију да принципи: југословенство, државна целина и јединство народа означавају националне светиње као и да је потребно донети законе који ће ове постулате афирмисати и практично применити. Коначно, маја 1933. године овај посланички клуб прераста у политичку странку под називом Југословенска народна странка која је дозволу за рад добила јануара 1934. године. Странка је 24. новембра исте године одржала свој први земаљски конгрес који је усвојио програм и изабрао руководство. Станислав Хођера⁹ је постао председник, Живан Ђукић¹⁰, први потпредседник, Стје-

⁶ L. Marković, *Istorija građanskih stranaka u Jugoslaviji*, I, Beograd 1952, 377.

⁷ *Isto*, 378.

⁸ *Isto*, 378–379.

⁹ Станислав Хођера рођен 1888. године у Нишу. Завршио је Правни факултет у Београду. Од 1914. до 1922. је био чиновник у МИД-а. Адвокат. Од 1931. до 1938. године је био народни посланик

пан Бачић¹¹, други, а др Иво Потокар¹² трећи потпредседник. За секретаре су изабрани др Никола Кешелевић,¹³ Милош Драговић и Јосип Стажић, док је за благајника изабран др Лаза Стевановић¹⁴. Партија је добила извршни одбор у који су ушли др Милан Метикош¹⁵ иначе председник посланичког клуба Југословенске народне странке, Драгутин Перко, Владимир Крстић¹⁶, Станко Тркуља¹⁷, Мирко Бенић¹⁸, Хасан Хушидић¹⁹, Милутин Божић²⁰, Андра Поповић²¹, др Оскар Тартаља,²² и Војин Пуљевић²³, као и главни одбор.²⁴ У складу са програмском оријентацијом пар-

¹⁰ Живан Ђукић рођен 1893. у Милошевцу. Био је писар Првостепеног и Апелационог суда у Београду, секретар министарства правде, судија Првостепеног суда. Од 1922. до 1927. је био доцент Правног факултета у Београду када постаје адвокат. Био је и председник главног одбора радикалске омладине. Од 1931. до 1938. је био посланик.

¹¹ Стјепан Бачић рођен 1890. године у Доњим Стубицама. Адвокат. Од 1931. до 1935. је био народни посланик

¹² Иво Потокар рођен 1899. године у Радомљу. Адвокат. Оснивач листа Единост.

¹³ Никола Кешелевић рођен 1890. године у Грахову. Лекар. Народни посланик од 1931. до 1935. године.

¹⁴ Лаза Стевановић рођен 1897. године у Зајечару. Лекар. Завршио Медицински факултет у Паризу.

¹⁵ Милан Метикош рођен 1885. године у Глини. Завршио је Правни факултет и докторирао права. Оптужен и осуђен током велеиздајничког процеса. Од 1927. до 1931. је био посланик Самосталне демократске странке а од 1931. до 1935. посланик ЈРСД и Југословенске народне странке.

¹⁶ Владимир Крстић рођен 1888. у Смедеревској Паланци. Завршио Трговачку академију у Швајцарској. Био члан Демократске странке. Од 1927. до 1935. је био народни посланик.

¹⁷ Станко Тркуља рођен 1882. у Вргин Мосту. Сељак. Био члан Самосталне демократске странке. Народни посланик од 1927. до 1935. године.

¹⁸ Мирко Бенић рођен 1894. у Загребу. Индуријалац.

¹⁹ Хасан Хушидић рођен 1894. у Козарцу. Сељак.

²⁰ Милутин Божић рођен 1898. у Лозници. Сељак. Био члан радикалне странке. У Југословенско народну странку ушао након покретања листа Борба.

²¹ Андра Поповић рођен 1884. године у Подгорици. Завршио Војну академију. Инжењеријски пуковник.

²² Оскар Тартаља рођен 1887. у Сплиту. Завршио Правни факултет. Адвокат. Осуђен у велеиздајничком процесу.

²³ Војин Пуљевић рођен 1888. у Смедереву. Публициста. Директор листа Борба.

²⁴ Руководство странке су 1938. године чинили следећи органи: Председништво: Станислав Хођера, председник, Живан Ђукић, први потпредседник, Стјепан Бачић, други, др Иво Потокар трећи потпредседник, др Никола Кешелевић, секретар, др Милан Метикош, бивши председник посланичког клуба Југословенске народне странке, др Лаза Стевановић, благајник. Извршни одбор су сачињавали: Владимир Крстић, Станко Тркуља, Мирко Бенић, Хасан Хушидић, Милутин Божић, Андра Поповић, др Оскар Тартаља, Војин Пуљевић, и др Никола Смодлака, апотекар из Сарајева. Главни одбор су чинили: Лука Стевић, Рађевина; Павел Червени, Бачки Петровац; Драгомир М. Живојиновић, Београд; др Станко Узелац, Нови Сад; Љубомир Ц. Стојковић, Београд; Тихомир Богосављевић, Београд; Милутин Најдановић, Пирот; Коста Радак, Панчево; Момчило Почек, Београд; др Богдан Лазаревић, Пожаревац; Павле Дукић, Кључ; Драгомир Пешић, Ђуприја; Живко Ј. Ђорић, Петровац на Млави; др Дионизије Ваљавец, Златар; Јозеф Мартер, Бела Црква; Милутин М. Ловрић, Лозница; Иван Ранчев, Брбињ; др. Божидар Лужанин, Сремска Митровица; Војислав Љ. Павловић, Београд; Чедо Мартић, Свилајнац; Урош Шећеров, Крстур; Урош Ољача, Босански Нови; Лука Врзић,

тије која је пледирала за идеју интегралног југословенства у руководство странке ушли су представници и Срба, Хрвата, Словенаца и Муслимана.

Што се тиче програма Југословенске народне странке, он се практично састојао из седам сегмената (општа политичка начела, законодавство, народна привреда, финансије, просвета, војска и опште одредбе), али основни кредо партије је гласио: слобода, једнакост, и право. Кључне програмске одреднице су временом допуњаване и разрађиване. Нарочито детаљно програм је проширен 1936. године и то у погледу социјално-економских питања. У целини гледано програм ЈНС је врвео од демагошких парола и фраза, јефтиних обећања и популарних решења којима је требало привући што већи број присталица. Програм је представљао спој левицарских залагања за равноправност, слободу, право, поштење, социјалну правду, народно благостање, самоуправу, задругарство, али и решења који су ишли у прилог интересима имућних, а пре свега сељака.

Као странка која се залагала за идеју интегралног југословенства односно унитаризам природно је што су општа политичка начела управо посвећена афирмисању и ширењу југословенства. Аутори програма ЈНС с поносом истичу да су Срби, Хрвати и Словенци три племена једног јединственог народа, а да је Југославија недељива краљевина с једним народом у једној држави.²⁵ Борбаши даље у програму истичу да се слободна и самостална Југославија мора чувати и бранити од свих непријатеља, да морају нестати сви трагови ранијих племенских, верских и покрајинских подвојености као и да је неопходно да се учврсти културно и духовно јединство југословенске краљевине. У циљу тога борбаши су истакли као један од својих приоритетних циљева спречавање племенског и старопартијског кључа. И у општим одредбама програма поново се говорило о југословенској идеји и то у контексту потребе привржености југословенству, националном и државном јединству.

Програм странке из 1936. године састојао се из политичког дела који је обухватао седам тачака и социјално-економског сегмента са осамнаест поглавља. У политичком погледу чланови ЈНС су се залагали за најшире слободе и то за слободне изборе и тајно гласање чиме би се избегле могуће манипулације бирачким телом а посебно сиромашним деловима становништва. Јавно гласање, које је било уобичајно, носило је са собом ризик од најширих злоупотреба и највеће корупције.²⁶ Такође, истицало се зала-

Мали Зденци; Милорад Јовановић, Београд; Стево Матанчевић, Осijek; Васо Аничич, Прнавор; Фрањо Бенце, Чаковец; Танасије Милинов, Тител; Петар Милетић, Гај; Душан Стојадновић, Вировитица; Иван Љубојевић, Бјеловар; Стјепан Храставец, Чазма; Симо Докмановић, Загреб; др. Фран Ирголић, Марибор; Мустајбег Алибеговић, Зворник; Ђуро Халер, Дуго Село; Васа Ракић, Банаштор; Урош Влаховић, Пећ; Лука Ђурђевић, Сански Мост; Владислав Антић, Крушевац; Блашко Михајловић, Сењ; Велимир Цветиновић, Раћевина; Јулије Вучемиловић, Имотски; Илија Крајновић, Карловац.

²⁵ Програм Југословенске народне странке, Споменица борбаша 1933–1938, Београд 1938, 30.

²⁶ Програм Југословенске народне странке, Нови Сад 1936, 5–7.

гање за слободу збора и договора и слободу штампе преко које би се могао најефикасније контролисати рад посланика. Критиковала се цензура штампе која је онемогућавала било какав вид критике на рачун владе и режимских посланика. Међутим, краљ, династија, држава, народно јединство, требали су да остану ван домета јавне критике.

Занимљиво је да је у програму ЈНС видно место припало залагању за принцип најшире народне самоуправе. Посебно се истицало залагање за поштовање институције општинске самоуправе где би сељак требало да буде потпуни господар, као и да је неопходно направити тачно разграничење између ингеренција општине и државе. Општинске чиновнике је требало да бира народ тајним гласањем и њему би требало да полажу рачуне за свој рад. Као један од својих приоритетних политичких циљева борбаши су изнели залагање за независност суда и сталност судија који су требали да буду заштићени од било каквих утицаја и притисака. Део простора посвећен је и чиновништву које је требало деполитизовати, а истицало се противљење устаљеној пракси честог премештања чиновничког кадра из једног краја државе у други што је изискивало велике материјалне трошкове.²⁷

У погледу законодавства наглашавала се потреба изједначавања свих закона као и потреба да се демократски принципи могу применити управо кроз уједначавање законске регулативе. И овде се поново указивало да остваривање законских одредби није смело да угуши идеју југословенства тог основног постулате на коме је почивала ЈНС. Иначе, сваку злоупотребу закона по мишљењу борбаша требало је најстроже казнити, санкционисати а кривце немилосрдно прогонити.

Много већи простор у програму борбаша посвећен је привредно социјалним питањима. Под мотом „Политика хлеба и рада и заштиту најслабијим” обрађено је чак осамнаест кључних питања из ове сфере. Овде се види огромна доза социјалне демагогије и низа противречности. У сфери фискалне политике предвиђале су се ригорозне мере штедне и смањења пореског оптерећења сељака и најсиромашнијих слојева становништва. У том смислу изражено је залагање за снижење пореза, али и за прогресивно опорезивање, што је значило већи приход већи и порез, то јест да они који су више зарађивали буду више и опорезовани. Истовремено лица која су годишње остваривала приход мањи од 10000 динара требало је ослободити плаћања пореских обавеза. Изражавало се противљење егзекутивној наплати пореза, који се до тада намиривао само од сиротиње. Истовремено тражило се увођење већих царина, намета и трошарина на сву луксузну робу увезену из иностранства, али и укидање свих царина на сељачке производе, измену пореских закона, закона о таксама како би се укинуле све оне таксе које су ограничавале рад сиромашних.²⁸

Привржени провидним демагошким флоскулама, борбаша су једно од централних места у свом програму посветили борби против корупције и

²⁷ *Истио*, 17–19.

²⁸ *Истио*, 27–28.

максималној штедњи. Тражили су доношење строгог закона против корупције како би се народ и држава заштитили од пљачке. Захтевало се најстроже кажњавање за све оне који су се непоштено обогатили, како у рату тако и у миру. У том смислу предлагали су смртну казну. У циљу штедње требало је смањити све буџете на најнижу меру, снизити све државне дажбине, а нарочито оне по бановинама, смањити број министара и њихове плате, али и примања посланика и сенатора.²⁹

Кључно место у економском делу програма борбаша су посветили залагањима за права сељаштва и радника, подилажењем уз коришћење провидне социјалне реторике и егалитаризма. Напомињући да је сељачки стаљез најпотребнији држави, аутори програма су истицали да управо сељаци у југословенској држави морају да буду најпоштованији. Законом је требало изједначити цене индустријских и пољопривредних производа, ревидирати све трговинске уговоре, укинути заштитне царина у циљу лакшег извоза пољопривредних артикала и њихов јефтинији превоз. Практично овим мерама је требало заштити сељака и село. Предлагале су се и мере за раздуживање сељака и радника, стварање нових средстава за кредитирање сељака и народне привреде, као и покретање великих јавних радова како би се упослили незапослени. Тражила се и ревизија аграрне реформе како би се земља доделила онима који су желели да је обрађују.

У циљу заштите најсиромашнијих, аутори борбашког програма планирали су смањење цене соли, шибица, дувана и петролеја. Изнето је и залагање за ревизију социјалног законодавства како би се заштитили радници. Предлагало се и побољшање хигијенских услова, наплате прековременог рада, лечење болесника, пензионо осигурање, смањење радног времена, оснивање фонда за незапослене. Раднике је требало заштити од несавесног изабљивања послодаваца, а у плану је била и ревизија пензија и смањење броја пензионера. У области социјалног законодавства предлагало се осигурање најнижих радничких надница неопходних за живот, решавање питања инвалида као и коначно решавање статуса ратних добровољаца. У сегменту просвете најенергичније се тражило укидање такса за школовање сиромашних ђака при чему је омладини и њеном положају требало посветити највећу пажњу. Тражило се стипендирање најсиромашнијих ђака и формирање средњих стручних школа.³⁰ Коначно, по питању спољне политике чланови ЈНС су се залагали за одржавање добросуседских односа, за очување мира и система мировних уговора. Тражило се склапање добрих трговачких уговора како са суседима тако и са свим осталим земљама.³¹

Странка је својом изразитом демагошком фразеологијом успела да привуче одређени број присталица. Велико упориште је остварила у делу Босне у Орашком срезу као и у појединим деловима Бачке и Баната. Свој екстремизам борбаша су показивали и у јавном деловању. Организовани

²⁹ *Истио*, 48–50.

³⁰ Програм Југословенске народне странке, Споменица борбаша, 32.

³¹ *Истио*

су зборови и митинзи по угледу на фашистичке скупове, парадирани су обучени у плаве униформе. Партијско руководство је било препознатљиво и по лавирању између различитих политичких опција односно склапало је чудне коалиције. Између 1935. и 1937. године кокетирали су са Димитријем Љотићем и његовим Збором али и са Југословенском националном странком и групом окупљеном око Јанка Баричевића. У предвечерје парламентарних избора 1938. године Станислав Хођера склапа споразум са председником владе и лидером ЈРЗ Миланом Стојадиновићем и улазу у владу, али се странка већ тада нашла у тешкој кризи суочена са великим осипањем чланства незадовољног због пуке фразеологије коју је заступало руководство, честим променама коалиционих партнера и изневеравањем програмског курса странке. Ипак, на изборима 1938. године странка осваја два посланичка мандата. У нови сазив скупштине улазе Хођера и потпредседник Живан Ђукић, који ускоро прелази у табор Стојадиновићеве јерезе. Сам Хођера није ушао у новоформирану кабинет и постепено остаје на маргинама политичког живота. Практично, тиме се странка и угасила те 1938. године.

THE PROGRAMME OF THE YUGOSLAV NATIONAL PARTY

by

Aleksandar Rastović

Summary

From the moment of its establishment, the Yugoslav state was faced with the problem of violent disintegration advocated by some foreign political circles. They found the basis for the realization of this idea in the separatist political parties in the state itself. The most significant political parties operationalized to disintegrate the Yugoslav state were active in the territory of the Sava and the Drava district, later the Croatian district, and in the clerical circles of the Catholic church. On the other hand, there also appeared political parties which advocated the idea of integral Yugoslavism, i. e. that there was one Yugoslav nation in the Yugoslav soil. It was an attempt of the King Aleksandar Karadjordjević to create a specific melting pot of the South Slavic tribes by constituting one nation which would sublime different cultures, religions, traditions. The most faithful column of the Yugoslav ideology were the so-called decreed, that is octroyed parties. One of the most important such parties was the Yugoslav National Party of Stanislav Hodjera. That party advocated strong Yugoslavism. In its programme, there dominated the extensive use of cheap demagoguery and sheer clichés; this irritated the party members who were disappointed and left the party which stopped its activity in 1938.